FÖRHANDLINGAR Nationalekonomiska Föreningen 1990-04-02

Sammanfattade och redigerade av civ ek JONAS NIEMEYER och ekon dr STEFAN LUNDGREN.

Ordförande: fil dr **Nils Lundgren.**
Inledare: finansrådet **Lars Heikensten,** professor **Ingemar Ståhl,** professor **Lennart Hjalmarsson,** chefsekonom **Jan Herin** och docent **Hans Tson Söderström.**
Övriga debattdeltagare: **Per Martin Meyerson** och **Danne Nordling.**

Vad säger 1990 års långtidsutredning?

Nils Lundgren:

Jag vill hälsa alla medlemmar i SNS och i Nationalekonomiska föreningen välkomna till denna sammankomst. Uppläggningen av debatten är att Lars Heikensten, huvudansvarig for 1990 års långtidsutredning (nedan kallad LU 90), inleder. Därefter kommer ett antal ekonomer, Ingemar Ståhl från Lunds universitet, Lennart Hjalmarsson från Göteborgs universitet, Jan Herin från SAF och Hans T:son Söderström från SNS, att kommentera denna syn på Sveriges framtid.

Lars Heikensten:

För tre år sedan presenterade jag Långtidsutredningen 1987 på ett av Nationalekonomiska föreningens möten. Det var en trevlig kväll och jag fick många synpunkter med mig i bagaget. Flera av dem har vi försökt ta hänsyn till denna gång. Jag vill börja med att uttrycka en förhoppning att vi nu ska få en lika givande och livlig diskussion som vi hade då.

LU 90 är betydligt tjockare än sin närmaste föregångare. Det vill jag dock inte *bara* skylla på de många synpunkter jag fick vid Nationalekonomiska foreningens möte. Det är inte heller något vi har strävat efter. Vi skulle gärna ha sett att utredningen varit tunnare. Däremot är vi nöjda med att vi har kunnat fortsätta den förändring av inriktningen mot mer strukturella och mikroorienterade analyser som inleddes 1987. I utredningen finns t ex kapitel om skattesystemet, miljö- och energipolitiken och de finansiella marknaderna. Dessa kommer jag emellertid inte att hinna beröra här.

Det finns också makroekonomiska bedömningar. De är av traditionellt slag, även om de gjorts med hjälp av nya ekonometriska modeller, som Konjunkturinstitutet har tagit fram till denna långtidsutredning. De makroekonomiska bedömningarna är dock mindre detaljerade än vad som varit fallet i tidigare utredningar. Samtidigt redovisas flera alternativa scenarier och känslighetskalkyler.

Hur svårt det är att bedöma den makroekonomiska utvecklingen åskådliggörs av utvecklingen efter 1987 års utredning. Bedömningen av BNP-tillväxten för de tre gångna åren blev relativt korrekt, mellan 2,2 och 2,3 procent. Vi högg emellertid rejält i sten vad gäller forklaringsfaktorerna. Exempelvis förutsatte vi 1,5 procents tillväxt i produktiviteten, men BNP-tillväxten har i stället uppnåtts genom en ungefär lika snabb tillväxt i arbetskraftsutbudet.

Också sedd från efterfrågesidan har utvecklingen blivit helt annorlunda än vi tänkte oss. Priser och löner har ökat snabbare än i vårt katastrofalternativ. Trots det har inte alls den stagnation och arbetslöshet uppkommit som vi räknade med.

Det finns flera skäl till det. Den internationella marknadstillväxten har t ex blivit klart bättre an vad vi räknade med. Vi har även fått en helt annan terms of trade-utveckling. Detta har i sin tur förstarkt utrikesbalansen och bidragit till att det har varit svårt att bedriva en så stram finanspolitik som vi förutsatt.

En god internationell utveckling

Låt mig börja diskussionen om framtiden med att säga något om den internationella utvecklingsbild som vi har utgått från. Vi tror att det blir en ganska gynnsam utveckling i industriländerna under 1990-talet, med en BNP-tillväxt på ca 3 procent. Detta tycks vara den konventionella uppfattningen idag bland ekonomiska bedömare.

Att vi tror på en högre tillväxt än under 1980-talet beror på att vi räknar med en stabil ekonomisk-politisk miljö. Integrationen i Västeuropa och kanske även utvecklingen i Österuropa kan komma att stimulera tillväxten. Detta är något jag inte tänker gå in på idag, men vi skriver en hel del om det i utredningen.

Inflationen i OECD-området uppskattar vi till ungefär 4 procent, vilket är i linje med de senaste åren. Avgorande för bedomningen är det antagande vi gör om den ekonomiska politik som kommer att bedrivas i de dominerande industriländerna. Vi tror helt enkelt att man, precis som under 1980-talet, kommer att prioritera inflationsbekämpning. Vi räknar även med en måttlig uppgång i oljepriset till 25-27 dollar per fat fram till slutet av 1990-talet.

Snabb lönedämpning vänder utvecklingen

Pris- och lönestegringstakten i Sverige har under en följd av år legat över den i omvärlden. Detta hotar att leda till stagnation och arbetslöshet i ekonomin redan inom något år. Detta är något vi utförligt har belyst bl a i den förra långtidsutredningen. Nu tror vi faktiskt att den varg vi har varnat för lurar bakom dörren.

Sveriges stabiliseringspolitiska problem åskådliggör vi med hjälp av tre olika modellberäkningar. Den kalkyl som fått störst uppmärksamhet är den s k *modellkalkylen*. Där har vi låtit de historiska pris- och lönebildningssambanden verka fritt.

I modellkalkylen (se *Figur 1*, *Figur 2* och *Figur 3*) räknar vi med att det sker en snabb nedgång av timlönens ökningstakt redan 1992-1993. Bakom denna nedgång ligger framför allt ett betydligt svagare efterfrågeläge på arbetsmarknaden.

Det finns dock fler faktorer som bidrar till utvecklingen. Det kan vara värt att nämna att inflationen i år och nästa år beräknas bli ca tre procentenheter högre än den skulle ha varit utan skattereform. När skattereformen väl är genomförd 1992 finns det därför anledning att räkna med att inflationen blir ca tre procentenheter lägre.

När timlönens ökningstakt avtar sker en relativt snabb uppgång i lönsamheten i näringslivet. Vi beräknar då att investeringarna skjuter fart igen, efter att ha fallit ganska kraftigt under 1990 och 1991. Det blir också möjligt att vända den nedåtgående exportutvecklingen.

Figur 1 **Timlön i ekonomin som helhet 1985–1995.**

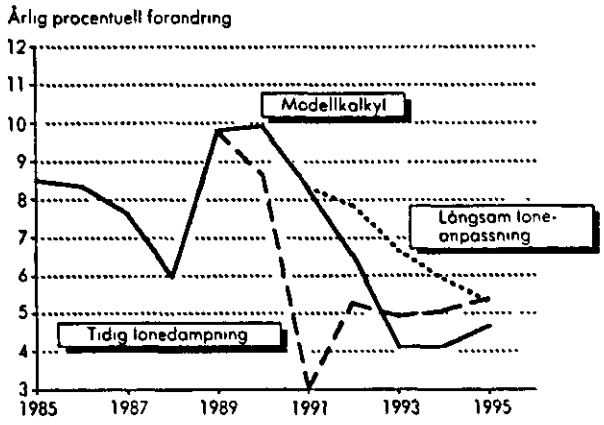

Källa: Finansdepartementet.

Figur 2 **Arbetslöshet i procent av arbetskraften 1985–1995.**

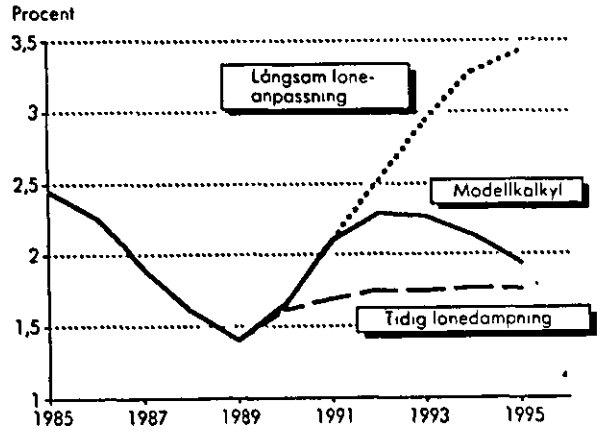

Källa: Finansdepartementet.

Figur 3 **Bruttovinstandel i industrin 1985–1995.**

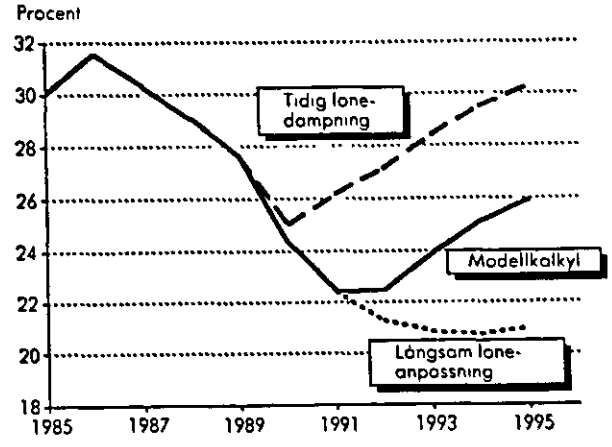

Källa: Finansdepartementet.

Figur 4 **Bidrag till BNP-tillväxten 1990–1995.**

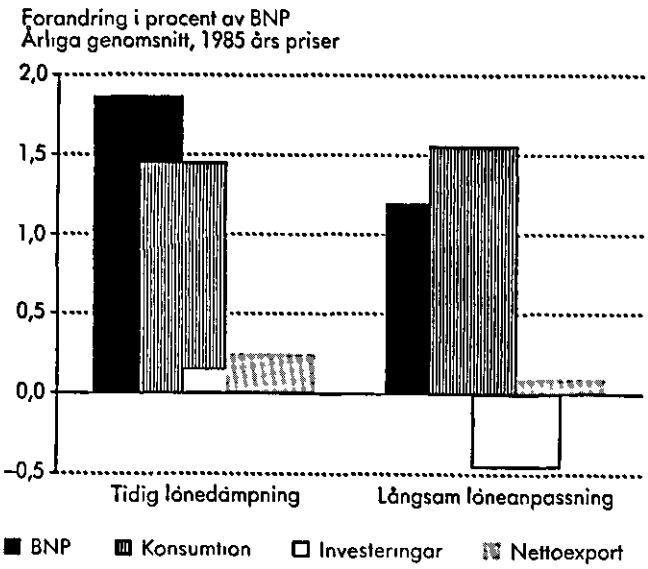

Källa: Finansdepartementet.

Vi redovisar också ett annat alternativ, kallat *tidig lönedämpning*. Det åskådliggör vad som är möjligt att åstadkomma om det går att få ned löneökningstakten till t ex tre procent.

Arbetslösheten kommer i detta alternativ aldrig att stiga upp till de höga nivåer som är fallet i modellkalkylen (se Figur 2). Även denna kalkyl resulterar dock i en viss uppgång i arbetslösheten. Med en fortsatt överhettad arbetsmarknad är det inte möjligt att stabilisera inflationen på omvärldens lägre nivå.

Allvarliga effekter av långsam löneanpassning

Det tredje alternativet kallar vi *långsam löneanpassning*. Med en trögare anpassning av löneökningstakten får vi en lägre vinstandel i industrin. Snart är bruttovinstandelen nere ungefär i den nivå som rådde i början av 1980-talet. Den kommer också att ligga kvar på denna låga nivå under hela femårsperioden (se Figur 3). Det får ett kraftigt genomslag på investeringarna, exporten och sysselsättningen. Arbetslösheten fortsätter att stiga under hela femårsperioden.

Problemen med en långsam löneanpassning illustreras även i *Figur 4*, som visar bidrag till BNP-tillväxt i det bästa scenariot, med tidig lönedämpning, och i scenariot med långsam löneanpassning. I figuren åskådliggörs skillnader i BNP-tillväxt, men också i vilken utsträckning BNP-tillväxten bärs upp av investeringar och kapitalbildning respektive konsumtion. En långsam löneanpassning genererar uppenbarligen inte bara en utveckling som är betydligt sämre under de första fem åren på 1990-talet, utan bidrar också till att en betydligt sämre grund läggs för tillväxten framgent.

Skillnader jämfört med 1970-talet

Mot bakgrund av erfarenheterna av kostnadskrisen i slutet av 1970-talet framstår de två gynnsammare scenarierna, dvs även modellkalkylen, inte som så allvarliga. Det är också den framtoning som beräkningarna fått i massmedierna; en löneanpassning kommer trots allt ändå till stånd relativt snabbt och då skjuter tillväxt och sysselsättning åter fart.

När scenarierna bedöms bör man erinra sig två fundamentala skillnader

jämfört med 1970-talet. Den ena är att den internationella efterfrågan nu förutsätts växa snabbt, vilket inte alls var fallet på 1970-talet. Den andra är att vi förutsätter att det bedrivs en stram finanspolitik, dvs att vi inte spär på efterfrågan ytterligare, vilket skedde på 1970-talet med de snabbt ökande budgetunderskotten.

Ändå är det uppenbarligen många som uppfattar modellkalkylen som alltför optimistisk. De hänvisar bl a till att löneökningstakten i den svenska ekonomin inte på många år har varit under sex procent. Det bör dock noteras att löneökningstakten på längre sikt i hög grad beror på produktivitetens tillväxttakt, som i dessa kalkyler är väsentligt lägre än den har varit historiskt.

De lönesamband i Konjunkturinstitutets konjunkturmodell som vi har använt stammer också ganska väl med de rön som den akademiska forskningen på området har gjort. De tyder på att lönenivån på kort sikt är känslig för efterfrågeläget på arbetsmarknaden och att detta i speciellt hög grad gäller i den svenska ekonomin.

Skattereformen baddar för låga avtal

I LU90 diskuteras också den litteratur som finns om förhandlingssystemen på arbetsmarknaden. Jag ska inte här fördjupa mig i detta, utan bara konstatera att de erfarenheter som finns från Sverige och andra länder, tillsammans med teoretiska argument, talar för att centrala samordnade avtal skapar de bästa förutsättningarna för att upprätthålla full sysselsättning. Länder med centraliserade lönebildningssystem har i genomsnitt haft en väsentligt lägre arbetslöshet än länder med andra system.

Vi diskuterar även de erfarenheter av inkomstpolitik som finns i Sverige och i andra länder. Dessa erfarenheter är inte goda. Ändå argumenterar vi för att åtgärder av denna typ kan motiveras som ett led i en *helhetspolitik* för att få till stånd ett trendbrott i lönebildningen.

Vi hävdar i utredningen att skattereformen ger ett bra tillfälle att bryta pris- och lönespiralen. Nästa år bör det – för ovanlighetens skull – gå att få förhållandevis kraftiga inkomstökningar, även med nollavtal. Normalt har motsatsen gällt. Skatterna har tagit en stor del av löneökningen och därmed bidragit till att det kravs höga nominella löneökningar före skatt, för att säkerställa en viss löneökning efter skatt.

En stram finanspolitik är nödvändig

Vi gör oss dock inga illusioner om att det skulle räcka med detta. Det är inriktningen på den ekonomiska politiken som är avgörande för om det ska gå att dämpa inflationen. Att en nödvändig del i en inflationsdämpande politik måste vara ett lägre efterfrågetryck på arbetsmarknaden står utom alla tvivel.

Det finns flera antaganden i modellkalkylen som från denna utgångspunkt är kritiska. Vi har t ex förutsatt en mycket begränsad sysselsättningsökning i den offentliga sektorn. Skulle den offentliga tillväxten bli snabbare kommer våra bedömningar att kullkastas. Vi har också räknat med en positiv effekt av skattereformen på arbetskraftsutbudet. Skulle denna inte komma till stånd, i den utsträckning vi har räknat med, innebär det att overhettningen på arbetsmarknaden fortsätter.

Det är emellertid en förenkling att göra inflationsbekämpningen till enbart en fråga om högre arbetslöshet. Det visar erfarenheterna från andra länder med all önskvärd tydlighet. I första hand krävs förväntningar om en lägre inflationstakt i den svenska ekonomin. Det förutsätter i sin tur en stram finanspolitik och en också i övrigt trovärdig ekonomisk politik.

Tillväxten i ett något längre perspektiv

I LU90 förekommer flera olika tidsperspektiv, även om mest utrymme ägnas åt utvecklingen 1990-1995 och åt en analys av utvecklingen fram till år 2000. Vi har

Tabell 1 **Försörjningsbalansen 1974–2000. Årlig procentuell förändring. 1985 års priser.**

	1974–1988	1982–1988	1988–2000	1990–2000
BNP	1,8	2,6	2,2	2,3
Import	2,6	5,3	4,4	4,3
Privat konsumtion	1,5	2,4	2,1	2,3
Offentlig konsumtion	2,4	1,6	1,6	1,6
Bruttoinvesteringar	1,8	5,0	1,8	1,4
Export	3,2	4,8	4,9	5,3

Kalla: Långtidsutredningen 1990.

även en del beräkningar som går längre, fram till 2025. När vi har studerat 1990-talet har vi utgått från att den svenska ekonomin år 2000 befinner sig i makroekonomisk balans. Det är viktigt att framhålla att antagandet om makroekonomisk balans år 2000 inte är en prognos utan en följd av den metodologi som har valts. Det går knappast att på ett meningsfullt sätt definiera en obalanssituation om tio år. När vi väl förutsatt makroekonomisk balans kan vi emellertid studera ett antal olika frågeställningar rörande ekonomins utveckling t ex den potentiella tillväxten och strukturomvandlingen.

Tillväxten under 1990-talet bestäms av arbetskraftsutbudets och produktivitetens ökningstakt.

Arbetskraftsutbudet fortsätter att öka

Utredningen räknar med att antalet arbetade timmar kommer att öka med 0,7 procent under 1990-talet. Bakom denna relativt optimistiska bedömning ligger bl a *demografiska faktorer.* Under 1990-talet växer de åldersgrupper där förvärvsfrekvensen är högst. Detta är något som ofta glöms bort i den allmänna debatten. I stället förefaller den rådande föreställningen vara att allt fler blir allt äldre. Det är sant i ett längre perspektiv, men det är viktigt att observera att den demografiska utvecklingen under 1990-talet är gynnsam från tillväxtsynpunkt.

Vi räknar också med att *förvärvsfrekvensen för kvinnor* stiger så att den är ungefär i nivå med den för män i slutet av decenniet.

Detta innebär inte att kvinnor i givna åldersgrupper förväntas arbeta mer. Förändringen består framför allt i att de yngre kvinnor som kommer in på arbetsmarknaden arbetar mer än de äldre kvinnor som går i pension.

Vi tror också att *medelarbetstiden* kan komma att öka med fyra procent under 1990-talet till följd av skattereformen. Samtidigt minskar dock arbetstiden som konsekvens av beslut om en sjätte semestervecka och den eventuella förlängningen av den betalda föräldraledigheten.

När det gäller skattereformens effekter på medelarbetstiden finns det lika många uppskattningar som det finns bedömare. Det finns allt från dem som räknar med negativa effekter till dem som räknar med en positiv effekt på upp till tio–tolv procent. Vi befinner oss någonstans i mitten av detta spann.

Produktivitetstillväxten är svårbedömd

Produktivitetstillväxten är oerhört svårbedömd. Vi har mer eller mindre schablonmässigt antagit att produktiviteten i näringslivet ska kunna växa med 1,8 procent under 1990-talet, vilket är ungefär den genomsnittliga tillväxttakten under de gångna femton åren. Det är dock klart högre än under de allra senaste åren.

Det finns faktorer som talar för en relativt snabb produktivitetstillväxt under 1990-talet. Tänkbart är t ex att de tekno-

logiska genombrotten på datorområdet ännu inte slagit igenom fullt ut i en högre produktivitetstillväxt. Studier från Storbritannien visar att industrier som har haft lätt att tillgodogöra sig ny teknik på datorområdet har haft snabb tillväxt i både arbetskraftens och kapitalets produktivitet. Det skulle kunna indikera att det finns en betydande potential för produktivitetstillväxt i övriga branscher när väl den nya teknologin sprider sig. Den historiska erfarenheten visar att det tog trettio år innan bilen slog igenom i samhället i stort. Utvecklingen var liknande när elektriciteten kom.

Jag har redan nämnt integrationen i Västeuropa. Det är en annan faktor som kan ha positiva effekter på produktivitetstillväxten och leda till en gynnsam ekonomisk utveckling. Det finns också skäl att framhålla betydelsen av skattereformen och andra åtgärder som har vidtagits för att underlätta marknadernas funktionssätt. De borde kunna få positiva effekter på produktivitetstillväxten. Å andra sidan finns det långsiktiga tendenser, t ex överflyttningen av arbetskraft till tjänstesektorn som drar i motsatt riktning.

Tillväxt på drygt två procent

Med dessa förutsättningar om arbetskraftsutbudets och produktivitetens tillväxt uppskattar vi den ekonomiska tillväxten till i genomsnitt 2,3 procent under 1990-talet. *Tabell 1* visar en försörjningsbalans för 1990-talet. En utgångspunkt för beräkningarna är att svenskt näringsliv under denna period ska höja sina priser i samma takt som omvärlden, dvs ha oförändrade relativpriser.

Vi har räknat med att investeringarna behöver öka med 1,4 procent under 1990-talet. Det ser inte så mycket ut – under perioden 1982-1988 ökade de med hela fem procent och under perioden 1974-1988 med 1,8 procent. Dagens utgångsnivå är dock hög. En fortsatt ökningstakt med 1,4 procent innebär därför att en relativt hög investeringsnivå bibehålles. Vi har här även tagit hänsyn till ökade investeringar i infrastruktur och för att ersätta två kärnkraftverk.

Om man räknar med att den offentliga konsumtionen ökar i takt med befolkningstillväxten, och beaktar redan gjorda åtaganden i form av reformer, räcker det med en procents ökning av den offentliga konsumtionen. Historien visar dock att vi under de senaste femton till tjugo åren inte varit i närheten av denna basnivå. Tillväxten i den offentliga konsumtionen har regelmässigt blivit betydligt högre.

Vi räknar bl a därför med en fortsatt ökningstakt på 1,6 procent, vilket är vad som har gällt under perioden 1982-1988. Däri ligger ingen värdering av vad som är önskvärt, bara ett försök att göra en bedömning av vad som är en trolig utveckling. Det är uppenbart att man, om den allmänekonomiska utvecklingen blir sämre, eller om stabiliseringspolitiken så kräver, med politiska beslut kan tvingas begränsa den offentliga konsumtionen.

Utrymmet för tillväxt i den privata konsumtionen blir ca 2,3 procent. Denna ökning kommer till stånd tack vare att det under perioden blir en relativt god inkomstutveckling för hushållen. Vi räknar också med att hushållens sparande ökar. Det är alltså inte genom att ytterligare minska det privata sparandet som hushållen klarar av att upprätthålla en relativt hög nivå på den privata konsumtionen.

Tillväxten på 2,3 procent bärs i hög grad upp av en ökning av arbetskraftsutbudet. De senaste åren har vi kunnat upprätthålla en hög konsumtionsnivå, *inte* i första hand genom att vi har blivit effektivare, utan genom att vi har arbetat mer än tidigare. Vi förutsätter visserligen inte en så extrem utveckling under 1990-talet som under de senaste åren, men vi räknar ändå med en ganska låg produktivitetstillväxt och en viss ökning av antalet arbetade timmar. Detta står i bjärt kontrast till utvecklingen under 50-, 60- och 70-talen.

Figur 5 **Offentliga utgifter, fasta priser.**

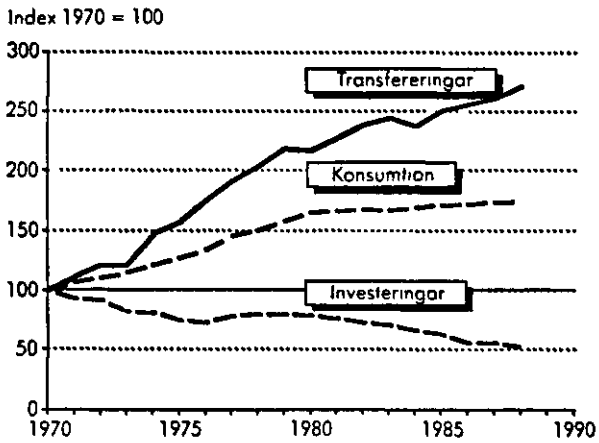

Kalla: Statistiska centralbyrån och Finansdepartementet.

Kunskapsintensiva sektorer växer

Vi har vidare studerat utvecklingen i olika delar av näringslivet och den offentliga sektorn för att analysera strukturomvandlingen. Det är värt att observera att det är den s k kunskapsintensiva sektorn som växer allra snabbast. Den har också en snabb produktivitetstillväxt. Därmed växer inte antalet arbetade timmar i denna sektor lika snabbt, men de växer i alla fall.

Den kapitalintensiva industrin bedöms växa relativt långsamt under 1990-talet till skillnad mot 1980-talet, då denna sektor växte mycket snabbt. En bidragande orsak till den långsammare tillväxten är de förväntade högre elpriserna. Dessutom kommer en del av den tekniska utvecklingen i denna sektor att inriktas på att hantera miljöproblem av olika slag. Den nya tekniken kommer därför kanske inte i första hand att vara arbetskraftsbesparande utan snarare miljöbesparande. Det kan förväntas påverka produktivitetstillväxten och därmed kostnadsutvecklingen och produktionstillväxten i den kapitalintensiva industrin.

De offentliga transfereringarna har ökat

Historiskt sett har transfereringarna, framför allt till hushållen, under en följd av år, vuxit betydligt snabbare än den offentliga konsumtionen; utbildning och vård osv (se *Figur 5*). Transfereringarna och den offentliga konsumtionen har i sin tur båda vuxit betydligt snabbare än de offentliga investeringarna. Det är uppenbart att denna utveckling kan leda till problem med kvaliteten i den offentliga sektorn.

Under 1990-talet bedömer vi att volymen på den offentliga konsumtionen kan komma att öka med 1,6 procent per år. De offentliga transfereringarna förväntas också öka sin andel av BNP, framför allt under den första hälften av 1990-talet. Det beror bl a på utgiftsökningar inom sjukförsäkrings- och arbetsskadeområdet och på den höjning av barnbidraget som ingår som en del i skattereformen.

Uppgången blir ännu mer påtaglig om man relaterar transfereringsökningen till BNP-tillväxten, eftersom vi räknar med en relativt svag ekonomisk utveckling under den första delen av 1990-talet. Att vi

Tabell 2 **Offentliga utgifter 1990–2025. Procent av BNP i löpande priser.**

	1990	2000	2010	2025
2 procents tillväxt av produktiviteten				
Transfereringar	26,2	25,3	25,5	24,8
Konsumtion	26,5	27,9	30,7	36,3
Totala utgifter	55,7	56,0	58,7	63,1
1 procents tillväxt av produktiviteten				
Transfereringar	26,2	26,7	28,4	30,1
Konsumtion	26,5	28,5	32,0	38,4
Totala utgifter	55,7	58,3	63,3	71,3

Källa: Långtidsutredningen 1990.

får en något långsammare ökning av transfereringarna under 1990-talet som helhet hänger i huvudsak samman med att vi räknar med en förhållandevis gynnsam allmänekonomisk utveckling under decenniets senare hälft, samt att vi förutsatt att inte några nya offentliga åtaganden görs.

Utgiftstryck på 2000-talet

Under det första decenniet på 2000-talet vänder utvecklingen. Det beror på att antalet pensionärer ökar kraftigt, vilket ökar de offentliga utgifterna. Denna utveckling har fått förhållandevis mycket uppmärksamhet i massmedierna.

I betydligt mindre utsträckning har den offentliga konsumtionstillväxten uppmärksammats. *Tabell 2* visar de offentliga utgifterna fram till år 2025. Om vi antar två procents produktivitetstillväxt i näringslivet under 1990-talet finns det förutsättningar för att transfereringsandelen av BNP sjunker jämfört med idag. För den offentliga konsumtionen får vi dock ett helt annat mönster; den ökar rejält som andel av BNP.

Bakom denna utveckling ligger några tämligen enkla antaganden, vilka dock har hållit ganska väl under efterkrigstiden med undantag för 1980-talet. Ett av grundantagandena är att produktivitetstillväxten i den offentliga sektorn är noll, precis som den är i nationalräkenskaperna. Vi har vidare förutsatt att lönerna i den offentliga sektorn följer lönerna i den privata sektorn och att löneutvecklingen i sin tur bestäms av produktivitetstillväxten i den privata sektorn. När man gör dessa tre antaganden visar sig den offentliga konsumtionen som andel av BNP ganska nära följa den offentliga sektorns sysselsättningsandel.

De relativt drastiska konsekvenser på den offentliga konsumtionens ökningstakt, som vi förutser under 2000-talet, beror på att antalet sysselsatta i den offentliga sektorn ökar med ca 1,6 procent under 1990-talet och litet långsammare under 2000-talet. Arbetskraftsutbudet fortsätter däremot inte att öka som det gjorde under 1990-talet. Demografin verkar nu inte längre i gynnsam riktning. Den kvinnliga arbetskraftsreserven antas vidare vara i stort sett tömd. Skattereformen antas också ha verkat ut. Det finns därför ingenting som talar för att arbetskraftsutbudet skulle öka nämnvärt under början av 2000-talet. Därmed ökar de offentliganställda snabbt som andel av det totala antalet sysselsatta.

De som i debatten har oroat sig för 1990-talet bör nu ställa om sig. Det är de första decennierna på 2000-talet vi i första hand bör oroa oss för. Då blir det verkligen brydsamt för den offentliga sektorns finanser om inga åtgärder vidtas.

Mot denna bakgrund är det viktigt att fundera över hur man kan effektivisera den offentliga verksamheten. Utan att gå in på detta i detalj vill jag bara nämna att en av utredningens bilagor belyser hälso- och sjukvården. Detta är en central sektor i vår ekonomi, utgörande ca 10 pro-

Tabell 3 **Finansiellt sparande 1989–2000. Procent av BNP i löpande priser.**

	1989	1990	1991	1995	2000
Staten	3,1	1,1	–0,4	2,2	5,8
Socialförsäkring	2,6	3,6	3,9	2,1	1,2
Kommuner	–0,8	–0,1	–0,6	–1,1	–1,8
Summa offentlig sektor	4,9	3,7	2,9	3,1	5,2
Företag	–5,6	–5,9	–5,7	–4,7	–4,4
Hushåll	–1,6	–1,0	–0,3	0,0	0,7
Summa privat sektor	–7,2	–6,8	–6,0	–4,7	–3,7
Bytesbalans	–2,3	–3,1	–3,1	–1,6	1,5

Källa: Långtidsutredningen 1990.

cent av BNP. Analysen pekar på att det borde vara möjligt att åstadkomma rejäla förbättringar inom hälso- och sjukvården genom att använda mer av interna marknader inom den offentliga sektorn. Det är också möjligt att kombinera ett sådant system med ett allmänt sjukförsäkringssystem som garanterar en god sjukvård åt alla.

Sparandet ökar, men inte tillräckligt

Avslutningsvis ska jag också säga något om sparandet i ekonomin. Vi räknar med en uppgång i *hushållens sparande* under 1990-talet. Den främsta orsaken till detta är den goda inkomstutvecklingen i grundscenariot, men det finns också bl a demografiska skäl för vår bedömning. Det tycks som om människor i allmänhet spar mest under sin förvärvsverksamma ålder och under 1990-talet ökar befolkningen i förvärvsaktiv ålder. Det finns vidare anledning att tro att nedgången i sparandet under senare år till en del kan förklaras med avregleringen av kreditmarknaden och att detta ar en effekt som nu avklingar så sakteliga.

Företagssektorns sparande är mycket svårbedömt. Sparandet sammanhänger i hog grad med hur utlandsinvesteringarna kommer att utvecklas och finansieras, men också med om vinsterna tas hem eller ej. Vi gör på denna punkt några relativt schablonmässiga antaganden. De leder fram till slutsatsen att företagssektorns sparande kan komma att vara ungefär lika högt år 2000 som idag.

För att få till stånd den investeringsutveckling som vi har räknat med, har vi forutsatt en vinstnivå ungefärligen i nivå med den i utlandet. Det motsvarar också vinstnivån under senare delen av 1980-talet. Detta är en grundförutsättning för vår analys. Det låga sparandet i företagssektorn beror m a o inte på en låg vinstnivå utan har mer att göra med investeringsutvecklingen.

Den *offentliga sektorn* har vid ingången till 1990-talet ett positivt finansiellt sparande. Det är för övrigt en viktig faktor att notera i debatten kring dagens ekonomiska läge. Utgångsläget är därmed ett helt annat än i början på 1980-talet. Klarar vi att hålla de löpande utgifterna oförändrade som andel av BNP, finns det förutsättningar för att gradvis sänka skattetrycket. De offentliga sparandeöverskotten genererar gradvis ökande ränteintäkter. Förhållandet var precis det motsatta i början av 1980-talet.

Detta har betydelse för hur man ska se på sparandeutvecklingen i ekonomin i framtiden och hur sparandet kan komma att fördela sig mellan olika sektorer. Av *Tabell 3* framgår att vi tänker oss ett totalt offentligt sparande på ca 3,7 procent av BNP 1990. Det offentliga sparandet förväntas därefter sjunka något under de första åren på 1990-talet, innan det stiger igen mot slutet av 1990-talet. Detta förutsätter att en allmänt god makroekonomisk utveckling realiseras och att den offentliga sektorn inte gor några nya åtaganden. Vi kan då få ett positivt offentligt

sparande under hela perioden, vilket innebär att den offentliga förmögenheten kan öka från ca en procent av BNP idag till ca 35 procent av BNP i slutet av perioden. Det är i nivå med vad den var 1975-1976.

Analysen av utvecklingen under 1990-talet bör dock ses i ljuset av kalkylerna över de offentliga utgifterna på 2000-talet. Man kan mycket väl argumentera för att den offentliga sektorn bör samla i ladorna inför de besvärliga åren i början på 2000-talet.

Ett alternativ till en offentlig förmögenhetsuppbyggnad är naturligtvis en skattesänkning. Hur den ekonomiska tillväxten på lång sikt påverkas av detta är inte alldeles självklart. Å ena sidan kan ett lägre skattetryck förväntas leda till en högre produktivitetstillväxt och en högre arbetskraftstillväxt. Det faktum att skattetrycket i en stor del av vår omvärld är lägre är också, enligt min mening, ett skäl för att försöka sänka skattetrycket i Sverige. Å andra sidan går det inte att sänka skattetrycket utan att det på kort sikt får effekter på det totala sparandet i ekonomin. Därmed hotas kapitalbildningen, vilket i sin tur får effekter på tillväxten. I dagens läge skulle ofinansierade skattesänkningar dessutom vara mycket farliga med tanke på överhettningen i ekonomin.

Bruttosparandet i hela den svenska ekonomin bedöms kunna uppgå till i genomsnitt ca 17 procent av BNP under 1990-talet. Det är ungefär i nivå med 1980-talet, men väsentligt lägre än tidigare.

Den bedömning som har gjorts av sparandet under 1990-talet bygger på flera mycket osäkra antaganden. Det är tex tänkbart att en offentlig förmögenhetsuppbyggnad av den storleksordning som förutsatts i sig leder till ökade offentliga utgifter. Bedömningen av företagens utlandsinvesteringar är också mycket osäker. Tillsammans med det faktum att det totala sparandet ändå inte är speciellt högt talar detta för att åtgärder kan behöva vidtas för att öka sparandet. En möjlighet vore att förändra pensionssystemet i riktning mot ett premiereservsystem vare sig detta system är offentligt, kollektivt i annan form eller privat.

Huvudbudskapet

Kanske kan LU 90 sammanfattas i tre huvudbudskap. Det första är att vi idag står inför risken av en akut kostnadskris. Vi tror inte att det är för sent att göra något åt det nu. Det mesta tyder på att vårt kostnadsläge ännu inte är för högt, men trenden går åt fel håll. Om den inte bryts kommer produktionen att stagnera och arbetslösheten att öka.

Det stora långsiktiga problemet i den svenska ekonomin är produktivitetsutvecklingen. Vi delar detta problem med många andra industriländer, även om produktivitetsutvecklingen i Sverige har varit unikt låg under de allra senaste åren. För att komma till rätta med produktivitetsproblemen krävs åtgärder inom alla delar av samhällsekonomin. Det är ett arbete som kräver uthållighet. Några enkla lösningar finns knappast.

Ett högre sparande behövs i ekonomin av flera skäl. Vi behöver en hög investeringsnivå för att kunna upprätthålla en god tillväxt och för att kunna hantera de problem som troligen dyker upp under början av 2000-talet.

Det sätt på vilket den offentliga sektorn är organiserad och fungerar spelar en mycket central roll både för möjligheterna att lösa produktivitetsproblemen och sparandeproblemen i den svenska ekonomin.

Ingemar Ståhl:

När jag läste LU 90 fick jag några "déjà vu"-upplevelser och de förstärktes av att utredningen själv påpekar att det är femtonde gången en långtidsutredning produceras. Detta inspirerade mig till att ta upp en mer principiell diskussion om långtidsutredningarnas roll. De första långtidsut-

redningarna var definitivt inspirerade av ett tänkande med centrum inte långt från Röda Torget i Moskva – Gosplan – och tankarna bakom femårsplanerna. Här i Sverige gick utvecklingen litet snabbare så man fick göra långtidsutredningar inte bara vart femte år utan även skjuta in mellanutredningar då och då.

Tre problem kring Långtidsutredningen

Jag skulle vilja hävda att det finns en intellektuell kris kring hela ansatsen med långtidsutredningar.

Ett problem rör diskussionen kring planmässiga inslag. De första långtidsutredningarna var faktiskt en bit av en planekonomi. Det var ingen prognos utan *så* skulle det vara och *så* skulle det bli. Hela utredningen är uppbyggd kring ett planekonomiskt tänkande.

Det andra jag ska diskutera är att de flesta tankegångar i utredningen fortfarande är mycket kollektivistiska. Jag tror t o m att Lars Heikensten sa att "vi tror att vi kommer att få". Det var vi – LU 90 – och det var vi – alla svenskar. Det är vi, vi och vi hela tiden.

Till sist tycker jag inte att man har tagit hänsyn till problemet med osäkerhetens roll. Här finns det faktisk en intellektuell revolution, delar kommer från finansiell teori och nyare makroteori, andra delar från modern kaosteori.

Dessa tre punkter, planinslagen, kollektivismen, och bristen på hänsyn till genuin osäkerhet gör att jag tror att hela maskineriet med långtidsutredningar befinner sig i en intellektuell kris.

Planmässigheten

Nu säger LU 90 själva att den skall utgöra ett debattunderlag och ett beslutsunderlag. För vilka är utredningen då ett debattunderlag och för vilka ska den vara ett beslutsunderlag?

Det är få ekonomier som är så genomröntgade som den svenska ekonomin. Få patienter har genomgått så många röntgenundersökningar och diagnoserna är hela tiden de samma från ekonomgruppen. På något sätt är behandlingen dock inte tillgänglig eller patienten eller patienterna har sådana beslutssystem att man inte låter sig undergå den behandling som alla ekonomer hela tiden rekommenderar. Finansministern gjorde också vid SNS-rapportens presentation en antydan om att ekonomerna i dessa fall är litet naiva i synen på det politiska systemet.

Vi – dvs vi svenskar – får långtidsutredningarna, vi får ESO-rapporterna och vi får SNS-rapporterna. I stort sett är slutsatserna desamma i alla utredningarna. De fundamentala problemen ligger i den offentliga sektorns storlek, i skattekvoten, i förhandlingssystemet kombinerat med växelkurspolitiken, eller kanske just i bristen på helt bindande växelkurspolitik. Ekonomprofessionen är här förhållandevis enig och jag tror att det är viktigt att understryka detta eftersom det ofta i pressen antyds att ekonomer är oeniga. Nationalekonomerna utgör en sällsynt enig klubb. Det är små och fina variationer i nyanserna.

Vad är då resultaten av alla dessa diskussioner och diagnoser? Jag ska exemplifiera med ett område som Lars Heikensten själv förde på tal, nämligen sjukvården. Denna sektor har analyserats flera gånger. Åke Blomquist har författat *en* rapport om sjukvården. Jag skrev ett antal artiklar i *Ekonomisk Debatt* 1979. Vi var några ekonomer som skrev en ESO-rapport om dessa system 1981-82. Nu börjar några landsting att göra experiment, men möter där nästan oöverstigliga problem i form av personalorganisationernas närmast veto-mässiga inställning till mera omfattande förändringar. Landstingspolitikernas roll förändras med dessa reformer också radikalt. De ekonomiska analyser som har gjorts hittills, både av Åke Blomquist och mig själv, tycks ha missat just denna aspekt, d v s en analys av de politiska beslutssystemen.

På ena sidan finns det ett mycket sofis-

tikerat utredningsmaskineri och på andra sidan finns det ett system för det politiska beslutsfattandet som på något sätt inte absorberar huvudbudskapet i förslagen. Det är klart att ingen politiker ägnar ett manår åt att läsa igenom LU 90 med alla dess bilagor, men det finns ju populärare och kortare versioner och dessutom föredrag, diskussioner och kortare föredragningar. Även om man intellektuellt absorberar informationen tycks det inte som att det påverkar beslutsfattandet.

Låt mig ta ett par exempel: tre mycket viktiga beslut, som har genomförts eller kommer att genomföras, där man överhuvud taget inte har haft någon grund i någon typ av utredningar. Devalveringarna 1981 och 1982 var inte baserade på någon utförligare diskussion och analys. Det tillhör visserligen poängen med devalveringar att de inte ska vara baserade på en föregående diskussion.

Förslaget med riksförlikare på arbetsmarknaden har knappast något underlag i den akademiska diskussionen om hur lönebildningen fungerar. Det finns inga studier som har visat att det har någon effekt på lönebildningen. Där slår det politiska beslutssystemet helt enkelt till.

Sjukförsäkringens omläggning har inte heller på något sätt utrett. Där var man i någon form av desperat beslutssituation och måste hitta på någonting.

Det finns m a o en diskrepans mellan å ena sidan ett oerhört omfattande och sofistikerat utredningsarbete och de beslut som plötsligt fattas och sedan förverkligas. Vad jag, som allmän samhällsforskare, skulle vilja efterlysa är en förskjutning från en typ av tekniskt ekonomiska analyser till en bredare analys av de mekanismer som ligger bakom det politiska beslutsfattandet idag. Det finns ett antal olika problem i detta sammanhang. Hur ser t ex de politiska beslutsmekanismer ut som enligt Lars Heikensten skall generera en offentlig sektor som fortsätter att öka i takt med BNP-ökningen?

Analyser av de politiska beslutsmekanismerna går att göra. Vi, dvs några forskare, har gjort det inom SNS-ramen på jordbruksområdet, och vi fortsätter nu med bostadsområdet och vi kanske fortsätter att göra det på energiområdet. Just energiområdet är av stort intresse. Jag satt själv med i någon av de Fälldinska utredningarna från 1977. Lennart Hjalmarsson har varit med i nästan alla utredningar sedan dess och Nils Lundgren har också varit med i några utredningar. Vi har alla varit eniga på ekonomsidan, men hela tiden finns det politiker som är beredda att acceptera förlusten av kvasiräntor på i storleksordning 900 miljoner kronor per år och kärnkraftverk, utan att riktigt reagera på det. Det hjälper inte att producera olika former av ekonomiska kalkyler. Frågan blir då vilka politiska beslutsmekanismer och vilka incitament som driver politikerna i dessa fall.

Möjligen skulle jag våga mig på hypotesen att det politiska beslutsfattandet har ändrat karaktär. De tidigare långtidsutredningarna tjänade kanske bättre som beslutsunderlag. Den sociala ingenjörskonsten var då lättare att genomföra av olika anledningar. Nu har vi – dvs svenska folket i skilda skepnader – byggt upp mer omfattande intresseorganisationer och vi har fått förändrade parlamentariska situationer som gör att den planmässiga sociala ingenjörskonsten håller på att kapsejsa. Det blir någon form att "muddling through"-ekonomi på den politiska sidan.

Kollektivismen

Frågan är för vilka LU 90 ska tjäna som beslutsunderlag. Man kan tänka sig att det är finansministern. Vi har redan diskuterat vad han kan göra och inte göra. Landstingsförbundet och Kommunförbundet liksom landstingspolitiker och kommunpolitiker är andra tänkbara beslutsfattare som skulle kunna efterfråga en långtidsutredning. Jag vill bara peka på diskrepansen när det gäller att analysera sjukvårdens problem mellan den

promemoria som LU 90 har beställt, som har en intellektuellt hög kvalitet och är författad av Åke Blomquist, och den sista sucken från landets största "gosplan"-enhet, Landstingsförbundet. Den gemensamma mängden för dessa två bilagor är praktiskt taget tom. Den politiska apparaten pratar i helt andra termer än den intellektuella.

Jag ska nu bli riktigt individuell och det är just det som är litet av poängen. Igår kväll satt vi vid middagsbordet och diskuterade med dottern som nu ska skicka in ansökan till högskolan. Hon hörde att jag skulle hit och diskutera LU 90 och hon frågade mig då: "Finns det någonting i LU 90 som hjälper mig nu när jag ska fatta ett av mitt livs viktigaste beslut – vilken utbildning jag ska satsa på?". Jag bläddrade förtvivlat i utredningen utan att hitta speciellt mycket. Jag sa att satsa i alla fall inte på den offentliga sektorn. Jag känner i ryggmärgen att de har fel i den prognosen. Det fanns inte speciellt mycket information som man kunde få ut ur utredningen för det individuella beslutet. Frågan är om företag får speciellt mycket mer information. Jag är inte säker på det.

Det finns ett fundamentalt problem med långtidsutredningarna. Individer och företag är nämligen inte i första hand intresserade av makrokvantiteter, som arbetskraftens allmanna storlek och bruttoinvesteringarnas utveckling osv, utan av priser. Stora delar av LU 90 är formulerad i kvantitetstermer. Det var naturligt när man har en plansyn där man hela tiden tänker i kvantitetstermer. Det naturliga för individen i en marknadsekonomi är dock att hela tiden fråga efter priser.

Detta innebär att diskussionen kring energipolitiken som den i stor utsträckning förs idag blir ointressant för individen. Det är inte antalet tillgängliga terawattimmar som är intressant för mig för jag kommer ändå bara att konsumera en bråkdel därav. För individen är det istället en fråga om priser. Blir det en 150 kronorsnivå, en 300 kronorsnivå eller en 500 kronorsnivå per megawattimme?

Prisinformationen i våra svenska långtidsutredningar är mycket mager. Det sammanhänger med den kollektivistiska synen där man diskuterar, analyserar och beslutar om kvantiteter och inte om priser.

Osäkerhet och kaosteori

I juli förra året var det ingen som räknade med den utveckling vi har haft i östblocket och att Sverige kanske kommer att bli den mest planerade ekonomin kring Östersjöområdet i slutet av detta årtionde. Det inträffar hela tiden saker som överraskar. Modern utveckling inom finansiell teori, makroteori och under de senaste åren kaosteori har det gemensamma att prognoser måste ses som stokastiska – eventuellt är systemen deterministiskt kaotiska. Slutsatsen är att alla prognoser kan endast ges som intervall – ofta av betydande storlek – och inte som enkelvärdesprognoser.

Vilka slutsatser kan man som individ då dra av denna osäkerhet? Om jag skulle dra en personlig slutsats, efter att ha läst LU 90 med projektionen på den offentliga sektorn och de höga och fastlåsta skattekvoterna, skulle det vara att lägga upp en ordentlig personlig buffert, på två à tre årsinkomster, så att jag blir så oberoende som möjligt. Systemet är genuint osäkert. Försök då att göra dig själv så oberoende som möjligt av alla som vill styra ekonomin!

Lennart Hjalmarsson:

Jag tänkte uppehålla mig vid produktivitetsfrågorna och börja med arbetskraftssidan. I LU 90, liksom i en del tidigare långtidsutredningar, är man bekymrad över den framtida bristen på arbetskraft. Det är ett resonemang som jag har svårt att förstå. Varför har Sverige utrustats med för få arbetare? Jag tror det är en felsyn och skulle vilja se betydligt mer av en ana-

lys av utvecklingen av produktiviteten i BNP per capita-termer, istället för i BNP-termer. Det är mer meningsfullt att diskutera var vi har produktivitetsreserverna i framtiden än att diskutera den absoluta tillgången på arbetskraft i ekonomin. Det är arbetskraftens fördelning på olika aktiviteter i ekonomin som är det primära för välfärdsutvecklingen och inte antalet invånare i landet.

Orsaker till produktivitetsnedgången

Om vi tittar på Osteuropa, ser vi att det inte är tillräckligt att skyffla in stora resurser av arbetskraft och kapital i en produktionsapparat. Resurserna leder inte automatiskt till produktion utan det är på produktiviteten det hänger.

Nedgången i produktivitetsutvecklingen är, som Lars Heikensten påpekade, ett internationellt fenomen som vi kan notera i de flesta industriländer. Problemen för oss ekonomer är att vi kan förklara nedgången till flera hundra procent. Det är mycket svårt att exakt identifiera orsakerna bakom den dåliga produktivitetsutvecklingen.

Internationellt har forskningen i hög grad fokuserats på "the productivity slowdown puzzle" vilket syftar på den kraftiga produktivitetsnedgång vi fick i samband med oljeprisökningarna i mitten på 1970-talet, en nedgång som sedan inte har återhämtats i någon större omfattning. Många pekar på långsiktiga faktorer som marknadens funktionssätt, skattesystem o s v. Ser man istället till den ekonomiska forskningen har den i stor utsträckning varit koncentrerad på att studera och analysera energins betydelse för produktivitetsutvecklingen.

Vi har egentligen tre olika resultat som var för sig förklarar nästan hela nedgången i produktiviteten. Det ena går ut på att kapitalstockarna urholkas när energipriserna stiger. Det andra går ut på att den tekniska utvecklingen har en energianvändande karaktär varför energiprisökningar leder till en nedgång i tillväxttakten. Den tredje förklaringen hänför sig mer till makroaspekterna; de kraftiga oljeprishöjningarna ledde till stabiliseringspolitiska problem, i form av en kontraktiv efterfrågepolitik, lägre kapacitetsutnyttjande, reducerad investeringstakt och därmed en nedgång i produktiviteten.

Enligt min uppfattning är det framför allt den tredje förklaringsfaktorn som är central. Den forskning vi bedriver vid min institution i Göteborg tyder på att de observerade variationerna i den totala faktorproduktivitetens utveckling efter 1970 i stor utsträckning förklaras av variationer i kapacitetsutnyttjandet i ekonomin. Rensar vi för dessa variationer får vi en rensad produktivitetsutveckling som indikerar att den totala faktorproduktiviteten i industrisektorn under hela 1970- och 1980-talen trendmässigt har sjunkit.

När det gäller den privata tjänstesektorn, vet vi egentligen ingenting om produktivitetsutvecklingen. LU 90s skattningar är nog mest att betrakta som rena gissningar. Vi har egentligen inget underlag alls idag för att säga någonting om utvecklingen av produktiviteten inom den privata tjänstesektorn.

Den offentliga sektorn

Om den offentliga sektorn vet vi desto mer. Gjorda undersökningar tyder på att vi under 1970-talet och början av 1980-talet hade en nedgång i produktiviteten med ett par procent per år. Denna nedgång kan knappast, menar jag, förklaras av att kvaliteten har ökat. I de fall där vi har studerat kvaliteten samtidigt med produktiviteten har nämligen en hög produktivitet i allmänhet varit förknippad med en hög kvalitet i produktionen av tjänster.

Den offentliga sektorn utgör en mycket stor produktivitetsreserv i framtiden. Vi har haft ovanligt litet diskussion om avreglering av den svenska ekonomin, vil-

ket även Ingemar Ståhl var inne på. I detta sammanhang är det inte framfor allt en fråga om privat kontra offentligt ägande utan en fråga om grad av konkurrens. Existerande forskningsresultat tyder på att det framför allt är konkurrensen som driver fram produktivitetsförbättringar. Konkurrensen är viktigare för produktiviteten än ägandet.

Analyser inom EG av avregleringen av den offentliga sektorn tyder också på att det skulle finnas betydande produktivitetsreserver att utnyttja. På ett område tror jag i alla fall att vi i Sverige kan vara stolta och det gäller den offentliga upphandlingsförordningen. Den har utan tvivel betytt mycket för att hålla kostnaderna nere inom vissa sektorer, framför allt inom elproduktion och telekommunikationer.

En annan aspekt på den offentliga sektorn som belyses i LU 90 är infrastrukturens betydelse. Det är svårt att beräkna produktivitetseffekterna av investeringar i infrastruktur eftersom det är mycket svårt att identifiera precis vad infrastrukturinvesteringar betyder, men personligen tror jag att de är mycket viktiga. Det som bekymrar LU-författarna är att vi har ett tydligt "corporate raider"-beteende inom den offentliga sektorn. I debatten om privatiseringar av olika offentliga verksamheter, t ex elproduktion, är man ofta bekymrad över att privata ägare inte ska ta långsiktigt ägaransvar utan komma att eftersätta långsiktiga investeringar. Det vi observerar i de verksamheter som nu ligger inom den offentliga sektorn, framför allt på trafikområdet, är just att de långsiktiga investeringarna eftersätts. Jag tror, som Ingemar Ståhl, att det behövs analyser av hur incitamentsstrukturen för de långsiktiga investeringarna ser ut inom offentlig verksamhet. Den konventionella uppfattningen att den offentliga sektorn står för långsiktighet gäller uppenbarligen inte.

Ett intressant konstaterande i utredningen är att utbildningsnivån är låg i det svenska näringslivet. Detta påstående är intressant att knyta till de resultat vi har erhållit vid min institution när det gäller utbildningens betydelse för produktiviteten. De indikerar att akademiker och kapital i industrin är komplementära varför utbildningsnivån har en stor betydelse för produktivitetsutvecklingen.

Ytterligare en tänkvärd observation i utredningen, rör den höga FoU-intensiteten i det svenska näringslivet, och att denna tycks ha mycket små mätbara effekter. Vad ligger bakom detta? Är det en ren statistisk klassificeringsfråga, d v s att vi p g a behandlingen i skattehänseende räknar en hel del utgifter i företagen till FoU-investeringar trots att de egentligen inte är det? Har vi en låg produktivitet i FoU-produktionen? Lider vi av "diseconomies of scale", d v s är vi allför små för effektiva FoU- insatser? Finns det betydande "spill-over"-effekter som kommer andra delar av världsekonomin till godo men som inte dyker upp i Sverige?

Om man får tro amerikanska studier genererar FoU-investeringar betydande "spill-over"-effekter, så det är i och för sig inte konstigt om en del av de positiva effekterna dyker upp på andra ställen.

Jan Herin:

För att inte onödigt förlänga diskussionen tänkte jag inte ta upp mina positiva omdömen om utredningen utan hålla mig till de kritiska synpunkterna. Jag tänkte tala om lönebildningen, något som ligger mig varmt om hjärtat, och om de därmed förknippade stabiliseringspolitiska problemen under de fem första åren, samt om externbalansens behandling där jag vill fråga om man inte sopar en del problem under mattan.

Lönebildningen

Lars Heikensten presenterade tre olika alternativ för den ekonomiska utvecklingen under de kommande fem åren, se Figur 1, Figur 2 och Figur 3. I modellkal-

Figur 6 **Löneökning och arbetslöshet för industriarbetare. Procent.**

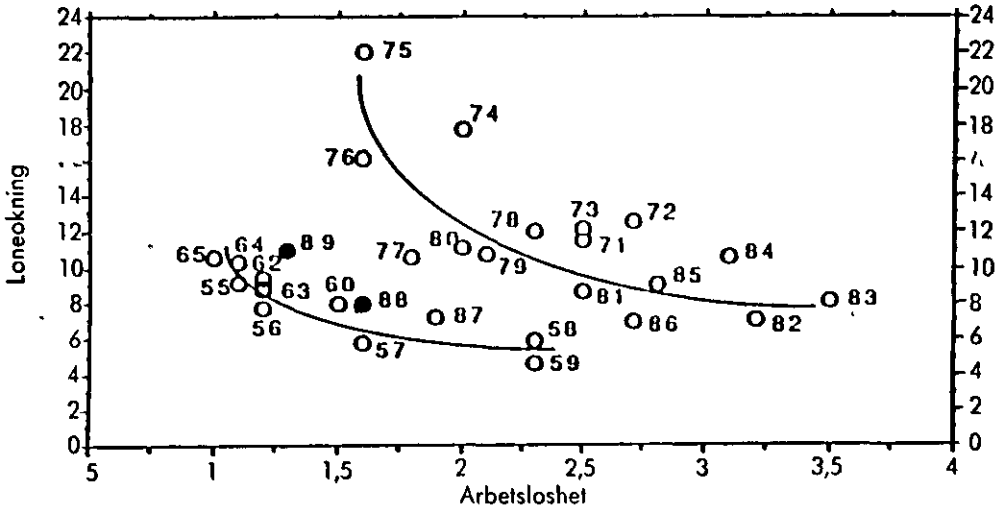

kylen tror man att en ökning av arbetslösheten (se Figur 2) från idag 1,5 procent till knappt 2,5 procent snabbt ska bringa ned löneökningstakten från idag drygt 10 procent till omkring fyra procent, d v s i nivå med omvärlden. Bör vi emellertid inte komma under omvärldens nivå för att balansera de högre lönekostnadsnivåer vi har idag? Huvudfrågan är dock hur detta ska gå till. Under de senaste trettio åren har vi aldrig varit nere på löneökningstakter på de tre à fyra procent som här anges. *Figur 6* visar kombinationen av arbetslöshet och löneökningstakt i den svenska ekonomin sedan mitten på 1950-talet. I slutet av 1950-talet var vi och nosade i närheten av fyra à fem procent. Sedan dess har vi legat betydligt högre.

Under 1950- och 60-talen hade vi en Phillips-kurva som låg närmare origo. Under senare år har kurvan förskjutits uppåt. LU 90 tycks nu tro att vi snabbt skulle kunna, genom att få upp arbetslösheten till 2,5 procent, komma ned på den fördelaktigare lägre kurvan. Jag tror att detta är ett önsketänkande. Det är troligare att arbetslöshetstal på 3,5-4 procent krävs för att dämpa löneökningstakten till ca 4 procent per år. I utredningen estimeras reallönens utveckling som en funktion av arbetslöshet, produktivitet och en del andra saker och man finner att den svenska reallönen har bringats ned ganska snabbt. Detta har dock inte skett genom ökad arbetsloshet. Arbetslösheten i Sverige har inte överstigit tre procent mer än något år under hela perioden. Reallönesänkningarna är istället ett resultat av devalveringarna, som har medfört en högre prisstegringstakt. Frågan är om det är så enkelt att återgå till omvärldens pris- och kostnadsutveckling genom arbetslöshet. LU 90 för också långa utläggningar om vikten av att man kan sörja för att det inte blir öppen arbetslöshet, att man kanske kan förlänga arbetslöshetstiden, att man kan fortsätta med AMS-åtgärderna m m. Intrycket är att LU 90 målar upp en önskebild som inte går att förverkliga.

LU90 visar också prov på en tilltro till inkomstpolitik när man i ett alternativ räknar med att snabbt kunna få ned löneökningstakten till tre procent. Det är ungefär vad den nu arbetande förlikningsmannen förväntas klara av trots att existerande forskning visar att inkomstpolitik inte har någon effekt. Någon undersökning indikerar visst vissa marginella effekter av inkomstpolitik, men då under

mycket speciella förhållanden, som under kriget i England. Alla slag av inkomstpolitik som har bedrivits i Norden har visat sig verkningslösa. I Norge, som man pekar på i utredningen, dämpades löneökningarna inte av lönestoppet utan av en mycket hård åtstramning. Arbetslösheten i Norge gick upp till fem procent. Privatkonsumtionen föll flera år i rad. Det blev en kraftig åtstramning. Den dämpade löneutvecklingen hade säkert kunnat realiseras utan det lönestopp som infördes. Det var nämligen åtstramningen som bet, inte lonestoppet.

Utredningen ger intryck av att inte vilja stänga några dörrar kring inkomstpolitiken. Därför målar man upp ett alternativ med snabb löneanpassning även om man i någon bisats säger att man inte vet om inkomstpolitik hjälper. Däremot säger man klart ut att centralt samordnade förhandlingar är något att satsa på. Det skulle hjälpa Sverige i utvecklingen mot en dämpad kostnadsutveckling.

En tabell i LU 90 visar visserligen att lander som har haft s k centrala förhandlingar har haft en lägre arbetslöshet. Frågan som genast väcks i samband med dylika undersökningar är hur man definierar centrala repektive decentraliserade förhandlingar. Dagens forhandlingssituation är betydligt mer komplicerad än tidigare då det gallde att samordna förhandlingarna mellan SAF och LO/PTK. Nu har antalet förhandlande aktörer flerdubblats och inkluderar t ex SAV, Landstingsförbundet, Kommunförbundet, Kommunal, KTK, ST, SACO-SR etc. LU 90 tycks tro att det är en latt match att samordna forhandlingarna mellan alla dessa parter.

Bertil Holmlund har, i sin bilaga om lönebildningen, visat att löneglidningen, d v s den lönebildning som sker på arbetsplatserna, framför allt bestäms av läget på arbetsmarknaden och då främst bristen på arbetskraft. Till löneglidningen adderas de lönehöjningar som åstadkommes via centrala avtal. Det finns enligt denna studie ingen koppling mellan de båda lönebildningsformerna. Har vi ett lågt centralt avtal kan vi få ned den totala lönekostnadsökningen, ty löneglidningen blir ändå vad marknaden bestämmer den till. Då är det logiskt att klippa bort den centrala nivån och/eller förbundsnivån. Alla löneökningar sker då i form av löneglidning och blir marknadsbestämda. Det är något av en logisk kullerbytta att säga såsom gors i LU 90 att centrala avtal ska lösa problemet. Kan det vara en politisk restriktion som har smugit sig in i den annars så opartiska utredningen?

Externbalansen

Jag tror att man sopar ett problem under mattan genom att i utredningen ha en ad hoc-betonad bestämning av hur direktinvesteringarna utomlands och vårt räntenetto ska utvecklas. Av *Tabell 4* framgår att vi för 1990 har ett underskott på 50 miljarder i bytesbalansen. Som vanligt är Långtidsutredningen överkörd av verkligheten redan innan den publicerats. Dagens uppskattning av bytesbalansunderskottet 1990 är fyra procent av BNP, medan LU 90 talar om att det ska bli 3,1 procent. Redan har utredningens kalkyl slagit fel på ca en procent av BNP. Detta underskott härrör från ett räntenetto som är ca –35 miljarder och transfereringar på 15 miljarder. Varu- och tjanstehandeln går ungefär jämnt upp. Direktinvesteringar utomlands kan uppskattas till ca 50 miljarder netto. Den sista posten rör aktieköp utomlands, vilket beräknas uppgå till 30 miljarder. Vi behöver därmed finansiera i runda tal 130 miljarder. När vi lånar får vi betala ränta och denna ränta kommer in under bytesbalansen. Nu antar utredningen att detta räntenetto i framtiden ska vara oförändrat. Dessutom antar man att direktinvesteringarna vänder. Nettoutflödet på direktinvesteringarna som har varit i storleksordningen 30-50 miljarder menar utredningen ska minska i absoluta termer. Av den andra raden i Tabell 4 framgår att om vi inte får

Tabell 4 **Bytesbalansens utveckling. Procent av BNP.**

	1990	1991	1992	1993	1994	1995
Huvudalternativ	–3,1 (–4,0)	–3,1 (–4,8)	–2,5	–2,1	–1,8	–1,6
Utan ökade vinsthemtagningar	–	–	–2,8	–2,8	–2,8	–2,9
		1990 (miljarder kr)				
Bytesbalans	–50					
Varor/tjanster	0					
Rantor	–35					
Transfereringar	–15					
Direktinvesteringar	–50					
Aktiekop	–30					
	–130					

de ökade vinsthemtagningarna och förbättringen av räntenettot skulle det svara mot ca 1,3 procent av BNP. Det är skillnaden mellan underskotten år 1995. I huvudalternativet tillskriver man dessa poster en mycket gynnsam utveckling.

Man kan tänka sig att utredningen menar att eftersom vi nu lägger fast en viss energipolitik, bestämmer vår relation till EG och gör klart med lönebildningen, så ska flödena vända, företagen investera mer i Sverige och mindre utomlands. Frågan är emellertid om allt blir så klarlagt i utredningen kring energin, EG och annat. En korrekt analys måste dock utgå från en portföljansats och om omslutningen på våra portföljer växer kommer vi hela tiden att lägga en viss andel utomlands. Detta gör att direktinvesteringarna kommer att växa.

Som ett räkneexempel kan man se vad som skulle krävas för att få balans i utrikesbetalningarna år 1990 och för att halvera bytesbalansunderskottet på tre procent av BNP till år 1995. Då hade vi fått öka nettoexporten och sänka våra relativpriser, dvs sänka löneökningarna under de tre à fyra procenten, kanske till noll procents ökningstakt. Vi hade fått ta resurser till bytesbalansen från privatkonsumtion, troligtvis genom en skattehöjning eller en minskning av de offentliga utgifterna. Frågan är om man inte har gjort det litet lätt för sig på detta område eller härrör analysen från diskussionen om att vi i och för sig har blivit förmögnare när vi har investerat utomlands. Vår förmögenhetsställning är dock en sak. En annan sak är vårt valutaflöde som påverkar utbud och efterfrågan på valutor. Vi måste klara valutabalansen. Helt klart har vår förmögenhetsställning förbättrats, men det hjälper inte vår ambition för ett visst bytesbalansmål. Vi måste då se till att nettoexporten blir större. Detta är ett problemkomplex som mycket flyktigt berörs i utredningen.

Till sist vill jag knyta an något till vad Ingemar Ståhl efterlyste, nämligen mer av en systemdiskussion. Vad skulle det tex betyda for produktiviteten och for svensk ekonomi om vi skulle sänka skattetrycket med tio till femton procent av BNP, om vi samtidigt avreglerar den offentliga sektorn och för ut vissa delar i den konkurrensutsatta sektorn och på så sätt klarar både den finansiella balansen i den offentliga sektorn och bytesbalansen. Varför har LU 90 inte vågat studera konsekvenserna av några drastiska systemförändringar? Det hade varit mycket intressant att få veta om det går att klara av en sådan genomgripande systemförändring under tex en tioårsperiod. Vilken politik måste i så fall föras? En dylik analys skulle vara till reell hjälp snarare än en huvudanalys med två alternativa räkneexempel som ter sig tamligen marginella. LU 90 påstår

Figur 7 **Relativ lönekostnad per producerad enhet i industrin 1970–1991 (1990 och 1991 år prognoser).**

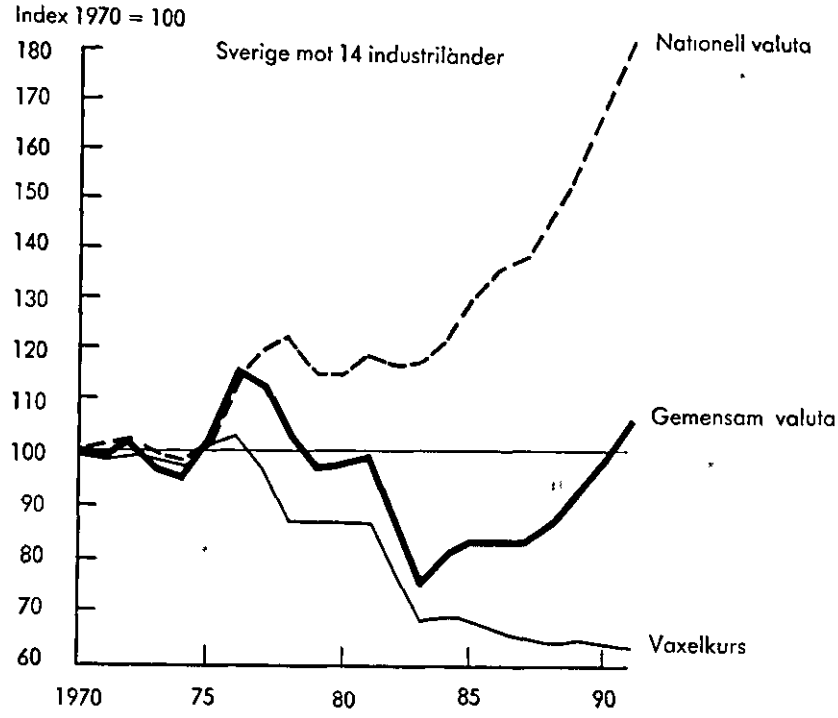

Källa: Handelsbanken.

någonstans att man kanske kunde sänka skattetrycket något, men den enda effekt av detta man tar upp är att det offentliga sparandet förbättras. Vad är effekten på produktiviteten, på arbetsutbudet, på skattebasen..? Jag saknar en mer radikal förändring av de alternativ man räknar på.

Hans Tson Söderström:

Trots de många inläggen tycks det ändå bli en viss logisk struktur i denna debatt. Det jag tänkte säga är nämligen ett exempel på den brist på samband mellan de mycket intresseväckande analyser som finns i LU 90 och de politiska beslut som fattas, d v s det som Ingemar Ståhl talade om. Jag tänkte också ta upp sambandet mellan det kortsiktiga kostnadsproblem som Jan Herin tog upp och de mer långsiktiga strukturproblem som Lennart Hjalmarsson berörde.

Utgångspunkten är det kostnadsproblem som utredningen identifierar. Av den mittersta kurvan i *Figur 7*, som visar den svenska relativa lönekostnaden per producerad enhet i industrin räknat i gemensam valuta, framgår att vi redan har ätit upp det kostnadsförsprång som skapades genom devalveringarna 1981-1982. Jag utgår från att även LU 90s analys leder till att vi de närmaste åren fortsätter trenden och kommer att ligga på index 105 till 110 i Figur 7, innan eventuella åtstramningsåtgärder, riksförlikningsmän och annat kan ha någon effekt på kostnadsutvecklingen. Detta hotar, som utredningen konstaterar, både sysselsättning och externbalans.

Tre vägar ut ur problemen

Den enda väg ut ur detta problem som LU 90 diskuterar är att återställa kostnadsnivån, att försöka återvinna industrins konkurrenskraft genom en dämpad lönekostnadsutveckling.

Betraktar vi problemet som en strukturell fråga och inte enbart som en stabiliseringspolitisk fråga, och det tycker jag LU 90 borde ha gjort, finns dock två tänkbara alternativ till denna politik. Ett skulle vara att låta den konkurrensutsatta sektorn krympa och klara sysselsättning och externbalans på andra sätt. Det är i själva verket vad Sverige har gjort under en lång tid fram till 1982. Vi har kompenserat utslagningen av arbetskraft i jordbruket och den krympande delen av industrin genom en växande offentlig sektor och vi har klarat externbalansen med ett stigande skattetryck. Den vägen diskuterar inte LU 90 och den har för all del också endast akademiskt intresse i dagsläget. Det skulle dock ha varit en viktig pedagogisk uppgift att klargöra *varför* den offentliga expansionens väg nu är stängd.

Ett annat alternativt sätt att klara ett högt kostnadsläge skulle kunna vara att låta industrin krympa, och istället medvetet satsa på att låta *andra* delar av den konkurrensutsatta sektorn expandera; delar som kanske inte är så kostnadskänsliga som de traditionella delarna av vår industri. En sådan strategi skulle påskynda marschen ut ur industrisamhället, men den reser en del frågor av mer strukturell och långsiktig natur, och jag tycker LU 90 borde fört en diskussion om detta. Jag menar nämligen att det finns en hel del som talar för att vi måste välja denna väg (och det helt oberoende av att det råkar ha blivit "den tredje vägen" i min framställning här).

Ett viktigt skäl till att satsa på den tredje vägen är svårigheten att pressa ned det svenska kostnadsläget när vi väl har fått upp det en gång. Om vi utesluter en ny devalvering återstår endast att försöka återställa lönekostnaden i inhemsk valuta. För att återupprätta konkurrenskraften i den existerande industrin räcker det då inte att vi om något år eller så lägger oss på samma kostnadsökningstakt som omvärlden, utan vi måste dessförinnan ha en period då de svenska kostnaderna stiger *långsammare* än i våra konkurrentländer. Vi kan se av den streckade kurvan i Figur 7, att detta egentligen bara har lyckats vid två tillfällen efter 1960-talet, dels 1972-74, dels 1978-79.

Den framgångsrika kostnadsanpassningen i början av 1970-talet kom att kallas "de förlorade åren" vilket visar hur vi i Sverige ser på en politik som är nödvändig för att förbättra kostnadsläget utan hjälp av devalvering. Den ledde också till att den sittande regeringen förlorade påföljande val. Jag tror, kort sagt, att det är mycket svårt att driva en politik som, vid en given växelkurs, pressar ned Sveriges relativa kostnadsläge i förhållande till omvärlden. Det är svårt nog att stabilisera kostnadsläget.

Från industrisamhälle till tjänsteekonomi

LU90 är förvånansvärt optimistisk om möjligheten att vid ett givet kostnadsläge få en långsiktig tillväxt i industrisektorn. Industriproduktionen tog visserligen fart igen efter devalveringarna, men ser man på utvecklingen i relativa termer blir bilden betydligt dystrare. En jämförelse med ett antal andra små europeiska länder visar att vi förlorade närmare 20 procent av vår relativa industriproduktion i samband med kostnadskrisen 1975-1978/80 (se *Figur 8*). En viss uppgång i den relativa industriproduktionen kan noteras 1983-84 som ett resultat av devalveringarna 1981-1982. Efter 1984 växer dock den svenska industriproduktionen åter långsammare än i andra små europeiska länder. Jämför man med situationen 1975, dvs före kostnadskrisen, har vår industriproduktion nu utvecklats ungefär

Figur 8 **Sveriges relativa industriproduktion 1970–1988.**

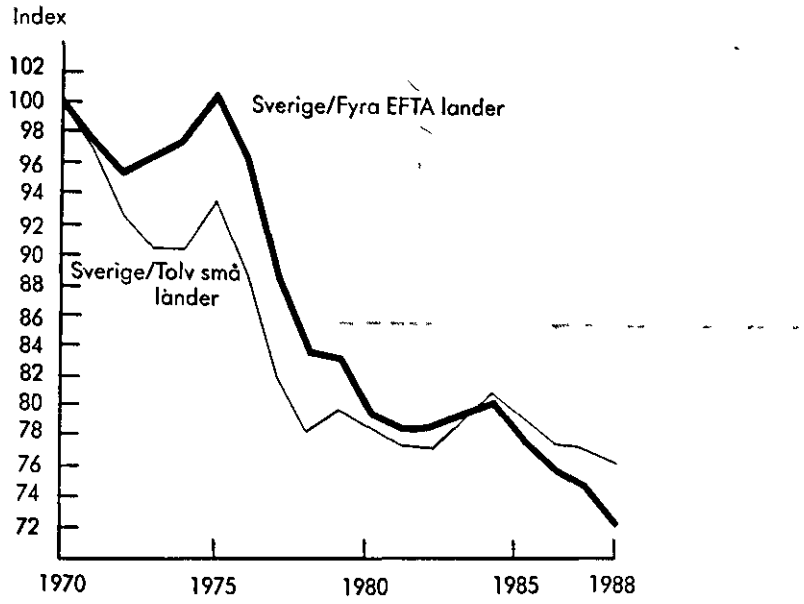

EFTA-länder: Finland, Norge, Schweiz, Österrike.

Små länder: Belgien, Finland, Grekland, Irland, Luxemburg, Nederländerna, Norge, Portugal, Schweiz, Spanien, Sverige, Österrike.

Källa: OECD Main Economic Indicators. Egna beräkningar.

25 procent sämre än genomsnittet i de jämförbara EFTA-länderna.

Jag vill därför hävda att vi är på väg ut ur industrisamhället *även* om vi skulle kunna klara vårt relativa kostnadsläge. Frågan är vad det är som ska ersätta industrin i så fall. Det är en frågeställning som jag anser att LU 90 borde ha granskat i ett mer långsiktigt perspektiv. *Figur 9* visar hur några olika sektorer har utvecklats i ett längre perspektiv. Industrisektorns andel av sysselsättningen är nu på väg ned på samma sätt som jordbrukssektorns var mellan 1930 och 1950. Att idag försöka klara sysselsättningen genom en växande industrisektor är ungefär detsamma som om man sökt klara 1930-talets sysselsättningskris med en växande jordbruksproduktion.

Den privata tjänstesektorn, berättar LU 90, svarar idag för 30 procent av BNP. Det innebär 1,4 miljoner sysselsatta vilket kan sättas i relation till varuproduktionens 1,2 miljoner sysselsatta. Tjänstehandeln svarar, fortfarande enligt LU 90, för 20 till 25 procent av den totala utrikeshandeln. Det sägs också att det är mycket svårt att mäta dessa storheter. Uppenbart är dock att tjänstesektorn i förhållande till varusektorn fortfarande är utomordentligt sluten. Vi har ungefär 45 procents utrikeshandelsandel i varusektorn medan den ligger strax över fem procent i tjänstesektorn.

Tjänstesektorns tillväxt, enligt Figur 9, är ett statistiskt fenomen så tillvida att många verksamheter som tidigare låg inom industriföretag idag bryts ut till separata bolag och redovisas som tjänsteproduktion. En sådan utbrytning av tjänsteproduktion är emellertid inte ointressant från den svenska ekonomins synpunkt, om nämligen industriproduktionen samtidigt flyttar ut ur landet. Till

Figur 9 **Sysselsättningens förändringar i Sverige 1845–1985.**

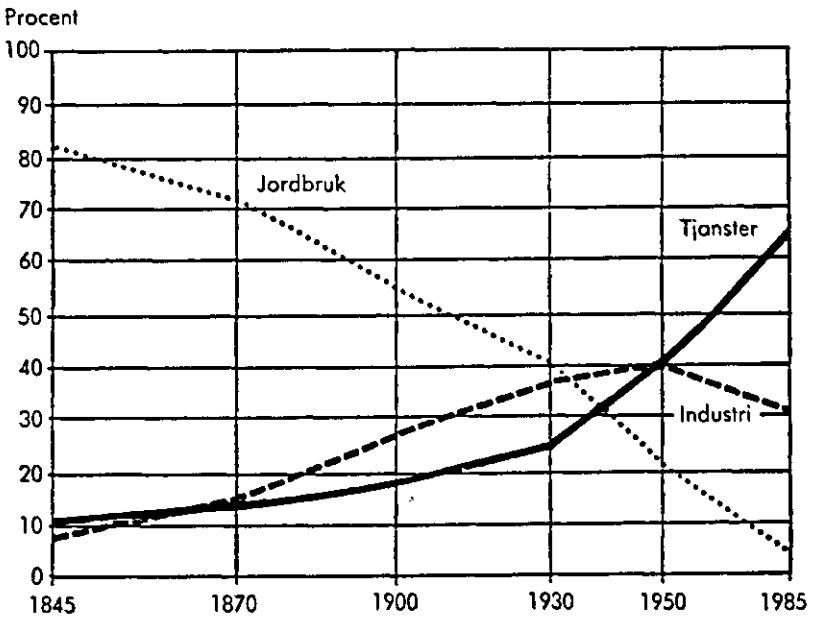

Anm: Andelarna 1845 avser förvärvsarbetande man. För 1870 till och med 1930 anges den andel av hela befolkningen som hade sin forsorjning inom respektive sektorn. Från 1950 anges fordelningen av den förvarvsarbetande befolkningen.

Kalla: Statistiska centralbyrån.

följd av internationaliseringen av svenska företag är det möjligt att bedriva en omfattande tjänsteexport genom att i Sverige producera kvalificerade tjänster, t ex FoU, reklam, marknadsforing, administrativa och finansiella tjänster, och leverera detta som input till svenskägda varuproducerande verksamheter som är förlagda till utlandet. Kanske är detta det bästa sättet att ta tillvara den kompetensuppbyggnad som ägt rum i Sverige under efterkrigstiden.

Från denna synpunkt tycker jag att tjänstesektorn är styvmoderligt behandlad i LU 90. Det som sägs om den privata tjänstesektorn är att den är "svår att prognosticera". Istället skulle det ha varit värdefullt om LU 90 hade analyserat möjligheterna att genom en satsning på tjänstesektorn försöka lösa de balansproblem som uppkommer om man inte klarar av att återställa kostnadsläget. Det skulle här ha varit intressant att ta upp de regleringar, skatter och offentliga monopol som nu blockerar den privata tjänstesektorns utveckling. Kanske skulle en förändring på den punkten kunna bidra till att lösa våra problem.

Nils Lundgren:

Vi tackar kommentatorerna och innan jag släpper in Lars Heikensten för att bemöta denna kritik vill jag själv skicka med en fråga. Varför har inte LU 90 undersökt konsekvenserna av en eventuell privatisering av ett antal offentliga tjänster eller ännu mer drastiska åtgärder – t ex landsförvisning av alla pensionärer? Vad är det egentligen som har styrt riktlinjerna för omfånget av de analyser och de förslag som utredningen kommer med? Har man kanske utgått från vad Finansdepartementet betraktar som politiskt möjligt?

Lars Heikensten:

Långtidsutredningens ställning

Den fråga som Nils Lundgren reser har en hel del att göra med den diskussion som Ingemar Ståhl tog upp. En diskussion om långtidsutredningarnas roll är enligt min uppfattning i högsta grad önskvärd. Jag gjorde ett tappert försök att få till stånd en dialog med den akademiska världen om just detta genom att skriva en artikel på temat i *Ekonomisk Debatt* Nr 1/1989. Det var dock ingen som besvarade artikeln, vilket jag tycker var synd.

Jag kan i viss mån dela Ingemar Ståhls bedomning att den inriktning som långtidsutredningarna hade under de tre första decennierna efter kriget är inaktuell. Men jag tror att det behövs en kapacitet i regeringskansliet att göra analyser av den typ som finns i långtidsutredningarna. Denna utredningsapparat mår bra av att med jämna mellanrum gå ut offentligt och redovisa sina funderingar. Den erfarenhet jag har av liknande verksamheter, där man inte har denna offentliga granskning, är att det är svårt dels att behålla duktiga personer, dels att få en kvalitetstest. Jag tror i varje fall att långtidsutredningarna fyller denna interna funktion i statsapparaten. De ger också ett samhällsekonomiskt underlag för kommittéväsendet och för många myndigheter. Till detta kommer att de bidrar till den ekonomiska debatten.

Den senare rollen fyller naturligtvis också akademiker som Ingemar Ståhl, men jag har ett intryck av att hans förslag inte alltid är så lättsålda i den politiska apparaten. Det kan vara nödvändigt att formulera om samma tankegångar i ett annat språk for att folk överhuvudtaget ska lyssna.

Nils Lundgrens fråga är inte alldeles enkel att besvara. Frihetsgraderna har varit mycket stora på tjänstemannanivå under de år jag har arbetat med långtidsutredningar. Det som har styrt oss har i huvudsak varit en strävan att ta fram analyser som underlag för ekonomiskt-politiska beslut och ekonomisk-politisk debatt. Men vi kan ju inte belysa allt. I vårt urval har vi säkerligen präglats av de värderingar som finns i vårt hus. Samtidigt är frihetsgraderna begränsade i en produkt som granskas offentligt. Viktiga problem kan knappast tigas ihjäl. Jag tror också att vi tenderar att ligga före den dagsaktuella diskussion som förs i regeringskansliet.

Vägledning för individer

Ingemar Ståhls slutsats om att bygga upp en personlig buffert tycker jag är fullt rimlig. Det torde framgå att de utgiftskalkyler vi gör inte är några prognoser. Vi försoker bara peka på var vi hamnar under vissa antaganden. Därefter reser vi en diskussion om hur man ekonomiskt-politiskt skulle kunna lösa en del av de dilemman vi identifierar. Särskilt om man misstror det politiska systemets förmåga att hantera de problem vi tar upp kan det naturligtvis finnas skäl att bygga upp en personlig buffert.

Det ligger också en del i Ingemar Ståhls kritik mot att priser så sällan lyfts fram i utredningen. Just när det gäller utbildningsval – det problem Ståhls dotter står inför – finns det emellertid en del information. Det finns resonemang om utbildningssystemets tänkbara effekter på strukturomvandlingen och i förlängningen på löneutvecklingen för olika grupper. Det rör sig dock om grova beräkningar.

Skatterna och produktiviteten

Jan Herins inlägg visade i alla fall att LU 90 kan väcka debatt. Att tro att Långtidsutredningen ska kunna göra en beräkning av skattetryckets effekter på produktiviteten är att ha högt ställda förväntningar; inte med tanke på att några politiska censorer skulle säga nej, utan med tanke på den svårighetsgrad som en sådan arbetsuppgift är förenad med. LU 90 innehåller dock några beräkningar av kon-

sekvenserna av en snabbare produktivitetstillväxt. Det går att koppla dessa beräkningar till både skattereformen och till andra åtgärder. Det här är naturligtvis egentligen en bra fråga för akademiker att titta på. När det finns undersökningar som är något sånär trovärdiga kan vi återkomma.

I LU 90 behandlar vi skatternas effekter på arbetskraftsutbudet. Där har det hänt en del sedan senaste Långtidsutredningen. Då initierade vi en studie som några norrmän gjorde. Det var den första studien av arbetskraftsutbud och skatter på svenska data. Nu har det kommit ett antal rapporter -- och därför vågar vi oss på en uppskattning av effekten. Jag ska dock villigt erkänna att vi kunde lika gärna ha sagt sex eller två procent. Men vi har i alla fall någon slags ram att utgå ifrån när det gäller skatternas effekter på arbetskraftsutbudet. Det har vi inte när det gäller skattetryckets effekter på produktiviteten.

Lönebildningen

Jan Herin kritiserar LU 90 för att redovisa två kalkyler som han anser orealistiska, en baserad på en ekonometrisk modell och en som belyser ett fall med snabbare anpassning av lönekostnader. Detta skulle enligt Jan Herin kunna uppfattas som att vi förordar inkomstpolitik. Hade vi emellertid inte tagit med dessa analyser hade vi inte heller fått den frejdiga diskussion som följt. Det är en poäng att visa ett antal alternativ som belyser olika aspekter. Det ger enligt min mening ett bättre underlag för att diskutera politikens inriktning. Därmed är det också klart att jag inte ställer mig bakom modellkalkylen som en prognos.

Våra stabiliseringspolitiska scenarier har skapat viss debatt. Dagen efter att LU 90 publicerades uttalade sig t ex riksbankschefen om arbetslösheten och inflationen. Enligt tidningarna kritiserade han visserligen LU 90 för att vi föreföll räkna med en väl låg arbetslöshet. Jag hade dock inte hört honom diskutera i de termerna tidigare. Det är m a o möjligt att ramarna för diskussionen har vidgats av våra räkneexempel. Det är i alla fall min positiva tolkning av den debatt som LU 90 har genererat.

Vi för inte heller fram centrala samordnade förhandlingar som lösningen på alla ekonomiska problem. Det torde ha framgått av mitt tidigare inlägg att det alldeles avgörande för inflationsbekämpningen, enligt mitt synsätt, är den ekonomiska politikens inriktning, i första hand finanspolitikens stramhet. Det verkar onekligen som om vi är på väg mot en värld utan centrala samordnade förhandlingar. Då tycker jag att det kan vara intressant att påpeka att de studier som finns på området tyder på att länder med centraliserade förhandlingssystem har haft en lägre arbetslöshet. Därefter får man göra de avvägningar man önskar, men det är ändå rimligt att lyfta fram denna information.

Bytesbalansen

Egentligen tycker jag att Jan Herin reste två frågor på alldeles olika nivåer med anledning av bytesbalansen. Det första problemet är rent analytiskt, d v s hur vi ska betrakta de uppkommande bytesbalansunderskotten. Det är ingen lätt fråga. Ulf Jakobsson utreder för närvarande denna fråga. Kanske kan det arbetet medföra att man kan komma att omdefiniera bytesbalansen.

Själv tycker jag dock att det är viktigt, oberoende av hur man redovisat bytesbalansen, att hålla isär den bytesbalansförsämring som är en följd av att svenskar i större utsträckning äger kapital utomlands och den som beror på att vi inte klarar våra löpande transaktioner med omvärlden.

LU 90 räknar med att räntebetalningarna på lån utomlands, några år in på 1990-talet, inte ska fortsätta att öka. De ska då motsvaras av vinsthemtagning-

arna. Det behöver inte innebära att investeringarna utomlands slutar att öka, men den kontinuerliga ökningen av räntebetalningarna på lån som har tagits upp utomlands för att finansiera investeringarna kompenseras med ökade vinsthemtagningar. Eftersom modellkalkylen leder fram till en kostnadsanpassning en bit in på 1990-talet tycker jag inte att det är ett orimligt antagande. I ett sådant scenario ökar inflationen i Sverige i samma takt som i omvärlden och den tillfälliga portföljeffekten, som åtminstone delvis förklarar den mycket snabba ökningen av räntebetalningarna under senare år, bör ha klingat av.

Kostnadsproblemet

Hans Tson Söderströms utgångspunkt var att vi redan har förbrukat det kostnadsförsprång vi vann genom devalveringarna och att vi nu måste finna ett annat sätt att hantera problemet. Jag är osäker på om man kan resonera så. Det grundläggande skälet till att devalvera är att man vill ha ett strukturskift i ekonomin. Vi har nu haft en ganska kraftig utbyggnad av den konkurrensutsatta sektorn och om kostnadsläget är tillbaka till vad det var i utgångsläget är det inte *i sig* en indikation på att vi inte skulle kunna klara konkurrenskraften.

Frågan om konkurrensläget tål emellertid att diskuteras. Modellkalkylen visar dock att en anpassning 1992-1993 leder oss in på en bana med hyfsad tillväxt och en uppgång i sysselsättningen. Mot denna bakgrund kan man ifrågasätta Hans T:son Söderströms utgångspunkt.

Däremot tycker jag att det är av vikt att diskutera olika strategier av det slag som Hans Tson Söderström tog upp. Dessutom delar jag bedömningen att de två första strategierna, en växelkursjustering och en fortsatt utbyggnad av den offentliga sektorn, inte är möjliga. Då återstår det tredje alternativet och eventuellt ytterligare några varianter. I viss mening inkluderar vår modellkalkyl denna utveckling. Vi får där en balanserad tillväxt, givet våra antaganden om utvecklingen på världsmarknaden, av relativpriserna, av produktiviteten etc. I detta scenario växer tjänstesektorn faktiskt ganska kraftigt. Sysselsättningen växer där snabbare än i någon annan sektor. Jag medger dock att det hade varit intressant att mer utförligt diskutera den privata tjänstesektorns villkor i den svenska ekonomin.

Produktivitetsutvecklingen

Lennart Hjalmarsson tog upp utvecklingen av produktiviteten. Det är en fråga som är intimt förknippad med tjänstesektorn. Båda dessa frågor är dessutom oerhört centrala. Vi har gjort vissa försök till analyser av produktivitetsutvecklingen, men det är mycket svårt. Vi har nu avsatt pengar för att SCB ska arbeta med dessa frågor. Dessutom har vi, vilket Lennart Hjalmarsson torde veta, en produktivitetsdelegation som försöker gå till botten med dessa problem.

Per Martin Meyerson:

Jag skulle helt kort vilja fråga Lars Heikensten hur ni, i Finansdepartementet, mer explicit tänker när det gäller en sänkning av skattetrycket och en ökning av sparandet.

Danne Nordling:

Jag skulle vilja fråga om man inte hade kunnat utreda litet mer kring den offentliga sektorns utgiftsalternativ. Nog borde det gå att vidta en del relativt okonventionella åtgärder inom ramen för den offentliga välfärdsproduktionen, dels en studie av effektiviteten för att uppnå någon form av rationalisering, dels en bedömning av omfattningen av missbruk och onödigt utnyttjande av transfereringssystemen. Det borde kunna ligga inom ramen för en tjänstemannautredning.

Ingemar Ståhl:

Innan Lars Heikensten svarar på Danne Nordlings fråga tänkte jag inskjuta en kommentar. Om man går till Finansdepartementets arkiv och avdelningen för handlingarna från Expertgruppen för offentlig ekonomi (ESO) så finns allting Danne Nordling efterlyser. Det är ingen brist på analyser och ingen brist på förslag. Det är litet orättvist att påstå att LU 90 ska undersöka detta när det redan är gjort. Problemet är i stället att alla dessa utredningar inte leder till någon handling. Vi har i Sverige en av de största utredningsapparater man kan tänka sig i sinnevärlden. Det som möjligen förvånar mig är att Maktutredningen helt har nonchalerat maktstrukturerna inom de offentliga monopolen.

Jan Herin:

Med anledning av vad Ingemar Ståhl säger vill jag hävda att *en* uppgift för LU 90 vore att fånga in dessa olika expertutredningar i ett makrosammanhang. Arbetsskadeförsäkringen läggs om och det kommer ut trettio tusen fler på arbetsmarknaden. Detta dämpar löneglidning och får andra effekter. Det finns föreslagna systemförändringar på många olika områden, men dessas helhetseffekt på sysselsättningen, bytesbalansen och andra variabler har inte delutredningarna fångat upp. LU 90 tycks inte vilja ta upp dessa rätt känsliga systemförändringar. Det verkar som om en dylik uppläggning har legat utanför, som Lars Heikensten sa, den politiska miljön.

Lars Heikensten:

Per Martin Meyersons och Danne Nordlings frågor är mycket näraliggande. Meyersons fråga har att göra med hur man skulle kunna sänka skattetrycket och Nordlings fråga handlar om hur man skulle kunna bromsa utbyggnadstakten av den offentliga sektorn.

Forhoppningen att skattesänkningar utan motsvarande utgiftsneddragningar skulle leda till positiva effekter på vår ekonomi uppfattar jag som rent nonsens. Vill man sänka skatten kravs att man redovisar motsvarande utgiftsnedskärningar också. Frågan är då vilka forslag om utgiftsnedskärningar som skulle vara realistiska. Idag handlar det, menar jag, inte om att använda sig av osthyveln utan av tårtspaden, d v s åstadkomma strukturella förändringar. Det gäller då att analysera om man kan förändra t ex transfereringssystemen så att man dels på ett rimligt sätt kan upprätthålla de fördelningsambitioner man har, dels t ex kan uppnå ett förbättrat sparande i ekonomin. Därutover är det önskvärt att sänka utgifts- och skattetrycket. LU 90 för faktiskt en diskussion i dessa viktiga frågor. Vi diskuterar två olika modeller för pensionsproblematiken och vi för en diskussion om sjukvården som mynnar ut i tämligen konkreta förslag.

Nils Lundgren:

Jag ska be att få tacka alla deltagare, speciellt Lars Heikensten, och avsluta med tre reflexioner. Som Ingemar Ståhl påpekade är det ett manårs arbete att plöja igenom hela LU 90 med alla bilagor, så det bör ha varit produktivt att följa denna debatt. Den andra reflexionen är att i denna vår Lutherska enhetsstat, har vi en stark tendens att tro att den heliga allmänliga kyrkan bör tala om allting för alla. Att tro att LU 90 kan komma fram till alla lösningar som egentligen ska komma fram genom pluralistiska debatter och analyser är kanske inte riktigt realistiskt. Egentligen är det ganska självklart att Finansdepartementets utredningsavdelning ser problemen ur sin synvinkel. Det viktiga är att det finns en alternativ produktion av analyser t ex genom SNS. Till sist ska vi komma ihåg att det är en stor fördel att här ha en så framstående pedagog som Lars Heikensten. Tack ska ni ha.